

lerinde kadınlar karşısındaki ikame oturma odasında beyaz saçları ile gülen, güldüren hatta zaman zaman ağlayan evcil ya da evcilleştirilmiş erkeği görmektedirler. Yıldı'nun hayat derslerinde, uzmanlık bilgisi ile sahip olunan iktidar, yerini Yıldı ve kadınların paylaştığı gündelik yaşamın deneyimine bırakmakta ve bu yolla da bilgi-iktidar ilişkisi yeniden kurulmaktadır. Öyleyse, bundan sonraki bir çalışmanın konusunu da doğal olarak benzeri program türlerinde kurulan bilgi-iktidar ilişkisinin irdelenmesi oluşturmalıdır.

Kaynakça

- Carpignano, Paolo ve Robin Andersen, Stanley Aronowitz, William Difazio (1990). "Chatter In The Age Of Electronic Reproduction: Talk Television and The 'Public Mind.'" *Social Text* (25-26): 33-55.
- Cooper, Ken (1989). *Sözsüz İletişim*. Çev., Tunç Yalkı. İstanbul: İlgı.
- Coward, Rosalind.(1984). *Kadınlık Arzuları-Günümüzde Kadın Cinselliği*. Çev., Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı.
- Çelik, Ahmet (1994). "Yıldı: Binin Üzerinde Kadınla Birlikte Oldum." *Hürriyet* (25 Eylül).
- Express (1994). "Konuşamayan Türkiye'de Yıldı Vakası: Kafadan Kopma." (24 Eylül): 2-3.
- Fiske, John (1989). *Television Culture*. London: Routledge.
- Freud, Sigmund (1993). *Esriler ve Bilinçdışı ile İlişkileri*. Çev., Dr. Emre Kapkın. İstanbul: Paye.
- Giddens, Anthony (1994). *Mahremiyetin Dönüşümü-Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*. Çev., İdris Şahin. İstanbul: Ayrıntı.
- Haag, Laurie L.(1993). "Oprah Winfrey: The Construction Intimacy in the Talk Show Setting." *Journal of Popular Culture* 26 (4): 115-121.
- Kejanlıoğlu, Beybin ve Nilüfer Timisi (1993). "Talk Show ve Alımlama: Bir Örnek Olay Olarak 'Laf Lafı Açıyor.'" *AÜ İLEF Yıllık*: 329-384.
- Lacan, Jacques (1994). *Fallus'un Anlamı*. Çev., Saffet Murat Tura. İstanbul: Afa.
- Livongstone, Sonia (1994). "Watching Talk: Gender and Engagement in the Viewing of Audience Discussion Programmes." *Media, Culture and Society* (16): 429-447.
- Munson, Wayne (1993). *All Talk: The Talkshow in Media Culture*. Philadelphia: Temple University Press.
- Özkök, Ertuğrul (1994). "Türkiye Geceyarıları Konuşmaya Başladı." *Hürriyet* (24 Eylül).
- Reşit, Sedef (1994). "Beyaz Saçlı Prens'in Dönüşü." *Milliyet Ekran* (5 Kasım): 4.
- Şaban, Nedim (1994). "Mahmutpaşa'nın Mahmutpaşalı Talk-Show'cusu: Yıldı." *Aktüel* (22-28 Eylül): 73-78.
- Thornborrow, Joanna (1997). "Having Their Say: The Function of Stories in Talk-Show Discourse." *Text* 17 (2): 241-262.
- Tura, Saffet Murat (1994). "Olmak'ta Eksik-Lacan'da Kastrasyon ve Narsizm." *Jacques Lacan Fallus'un Anlamı*. İstanbul: Afa. 7-37.

Kitap Eleştirileri

Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum Kişi ve Cinsel Politika
R.W.Connell(1998) Çev., Cem Soydemir, İstanbul:Ayrıntı Yayınları. 416 sayfa

Nilüfer Timisi

Toplumsal cinsiyet (gender) ikinci dalga feminist eylem pratiği içinde ortaya konan ve akademik feminizmin tartışmalarına yön veren önemli kavramlardan birisidir. Kavramın merkeziliği aynı zamanda feminist hareketin dönüşümünü de simgeliyor: Eşitlik politikalarından farklılık politikalarına doğru bir kayış. Bu iki eksenin bölen temel sorulardan birincisi, cinsiyet eşitsizliğinin nedenleri, ikincisi ise bu nedenlerin yöneldiği düşmanın açığa çıkarılmasıdır. Her iki yaklaşımın temel varsayımları, detayları saklı tutarak şematik olarak gösterilebilir.

Eşitlikçi feminizm toplumsal cinsiyet farklılığını erkek egemenliğinin bir yapıntısı ve aracı olarak konumlandırır. Eşitlik ancak kadının ikincilleştirilmesini meşrulaştıran mitleri (kadının irrasyonel ve duygusal olduğu) ve eşitsizliği toplumsal olarak yeniden inşa

eden pratikleri (kadın ve erkek yetiştirme biçimleri) kırmakla mümkün olacaktır. Farklılıkların vurgulanması eşitlikçi feminizme göre kadınlar için bir tehlike ortaya koyar, çünkü kadının farklılıkları aynı zamanda kadının özel alanda tanımlanması için referansları da oluşturabilir. Farklılık biyolojiye içkin olarak görülür, eril ve dişil arasındaki karşıtlık iktidarın kaynağı olarak doğal kabul edilir. Bu anlamda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet birbirinden ayırılması gereken bir kavramdır. Buradaki politik sorumluluk oldukça açık: feminizmin amacı farklılığın prangalarından kurtularak kadın ve erkeği ortak bir zeminde eşit olarak kurmak. Her ne kadar, liberal, radikal ya da sosyalist feminizmin strateji tarzı farklı olsa da eşitlikçi feminizmin bütünü toplumsal cinsiyet farklılığını minimalleştirerek toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinde yoğunlaşır.

Farklılık feminizmi ise eşitliği, soyut bir insan kavrayışı üzerinden işleyen, asimile edici olarak görür. Cinsiyetçiliğin ortadan kaldırılması amacıyla kadının geleneksel erkek alanlarına artan oran-

da dahil olması kadınlığın erkeklik üzerinden yeniden tanımlanması ve asimile edilmesi anlamına gelir. Eşitleme farklılıkları gizlemenin bir aracıdır. Farklılık feminizmi iki biçimde kendini ortaya koyar. Öncelikle bir genel ve kapsayıcı kategori olarak kadının farklılığı ve farklı kadınlık durumlarının tanınması (Fraser,1996). Bu iki eksen arasındaki feminist literatür toplumsal cinsiyeti egemen olana karşı "öteki" olarak konumlandırılan kadınlık üzerinden ele alır ve bu kategorinin nasıl kurulduğunu sorgular. Ancak bunu yaparken egemen olanı çoğu zaman verir, tutarlı ve sınırları iyi tanımlanmış olarak ele alır. Bu, kısmen doğal kısmen de toplumsal süreçleri ön plana çıkaran bir köken arayışına eklenir. Toplumsal cinsiyet açıklamalarının her iki yaklaşım arasında sıkışması dün, bugün ve gelecek arasındaki sistematik kurulumamasına ve toplumsal cinsiyetin yalnızca feminizmin bir sorunu olarak kavranmasına katkıda bulunur. Bunun tehlikesi toplumsal cinsiyetin biyolojik beden maddeliğiyle somutlaştırılması, kavramın toplumsallığının son tahlilde kökeninin biyolojik öze indirgenmesidir.

R.W.Connell "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar" kitabında feminist literatür içindeki eşitlik ve farklılık tartışmalarının ortaya çıkardığı soruların bazılarını çözmeye ve toplumsal cinsiyete ilişkin sistematik bir toplum teorisinin taslağını çizmeye yönelik bir çaba içinde. Cinsel ideoloji gibi yaygın olarak üzerinde çalışılan konular yerine

toplumsal cinsiyetin kurumsallaşması üzerine yoğunlaşıyor. Eşitlikçi feminizmin biyolojik indirgemeciliği ya da farklılık feminizminin kültürel ve toplumsal olanı ön plana çıkaran argümanlarından birinin yanında yeralma tehlikesinden uzaklaşarak "pratik teorisi" adını verdiği bir yaklaşım içinden hareket ediyor: Bu yaklaşımın kaynaklarından biri ana akım Marksizmine yönelik felsefi eleştirilerden hareketle türetilmiş olan pratik teorisi; ikincisi, teorik sosyolojide geliştirilmiş olan, yapı ve pratik arasındaki bağlantıya ilişkin ikici (dualist) veya yineleyici modeller; bir üçüncüsüyse sosyal psikolojide geliştirilmekte olan benlik; kişisel eylem ve öznelarasılık analizleridir (11). Kitabın genel yaklaşımı bu her üç yaklaşımın bir sentezi olarak pratik teorisini cinsel politikanın sorunlarıyla karşılaştırmaya yöneliktir.

Kitap temel olarak dört bölüme ayrılıyor. Toplumsal cinsiyetin teorileştirilmesi, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısı, kadınlık ve erkeklik ve cinsel politika. Connell toplumsal ve kişisel olanın birbirine bağımlı olduğu tezinden hareketle, giriş bölümünde kişisel yaşam, politika ve toplumun bir bütün olarak kavranabilmesi için için toplumsal cinsiyete dair bir toplum analizine ihtiyaç duyulduğunun ana hatlarını ortaya koyuyor. Kişisel bir yaşam deneyiminin örneklendiği bu bölüm kitabın bütünündeki tezleri de inşa eder biçimde. Büyük ölçekli toplumsal cinsiyet ilişkilerinin pratiklerinin de tıpkı kişisel yaşam deneyimleri

gibi oluşturulduğunu, ancak bu pratiklerin serbestçe varolmadıklarını söylüyor. Bu pratikler hem söz konusu yapıların oluşturduğu koşullarla kısıtlanırlar hem de bu koşullara karşılık vermek zorundadırlar (41).

Kitabın birinci bölümünde yazar toplumsal cinsiyet teorisinin tarihsel kökenlerini toplum biliminin ve daha çok feminizminin tarihi içinde değerlendiriyor. Toplumsal cinsiyeti tanımlayan biyolojik özcülük ve dışsal teorilere dikkat çekerken, toplumsal ve doğal yapılar arasındaki bağlantıyı nedensellik değil pratik bir uygunluk ilişkisi olarak ele alıyor. Birey olarak insanların bir özelliği olan toplumsal cinsiyet aynı zamanda kolektivitelerin, kurumların ve tarihsel süreçlerin özelliği olarak tanımlanıyor. Yazara göre toplumsal cinsiyet toplumsal pratiğin öteki alanlarıyla doğurma ve ana babalık etme gibi düğüm niteliğindeki pratiklerin birbirine bağlanmasına ilişkindir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet bir nesne olmaktan çok bir süreçtir (190-192).

Toplumsal bir yapı olarak toplumsal cinsiyetin teorileştirilmesi, dünyevi ahlakın doğal farklılık kavramından, liberal feminizmin cinsiyet rolleri, sınıf temelli dışsal analizlerden eko-feminizme değin uzanan bir yelpaze içinden tartışılıyor. Psikanalizin çok katmanlı özne yaklaşımına kadar toplumsal cinsiyet seçilebilir değil, biyolojinin doğal olarak dayattığı ve bu nedenle toplumsal yapıları yönlendiren bir unsur olarak değerlendirilir. Üreme ikiliğinin günlük yaşam-

da toplumsal cinsiyet ve cinselliğin mutlak temeli olduğu varsayılır. Bu ikilik farklılıkları ortaya koysa da toplumsal cinsiyetin teorileştirilmesi açısından bunların büyük toplumsal kurumların temelinin oluşturmadıkları söylenebilir. Antropolojinin en önemli katkısı kimi kültürlerde toplumsal cinsiyetin seçilebilirliğini sergilemesidir. O halde toplumsal cinsiyet teorileştirmelerinin ille de biyolojiye dayanması gerekmez. Toplumsal ve doğal yapılar arasındaki bağlantı nedensellik değil pratik uygunluk ilişkisi olarak ele alındığında bir toplumsal cinsiyet teorisi inşa edilebilir ve ancak bu yolla kadın ve erkek kategorilerinin varsayımlarının dışına çıkılabilir. Nitekim böyle bir teorisin inşa süreci kadın ve erkek dışındaki diğer toplumsal cinsiyet kategorilerinin varlığını da tanımaya başlar. Biyolojik bedenin toplumsal cinsiyet tanımlarına direnişi gay ve lezbiyen eşcinselliğinin özgün karakterinde karşımıza çıkar.

Yazar ikinci bölümde bir yapı olarak ele aldığı toplumsal cinsiyetin kavranması için gerekli anlayış ve sezgilerin toplumsal cinsiyeti açıklamaya çalışan önceki teorileştirmelerde nasıl kurulduğunu ayrıntılı bir biçimde ele alıyor. Cinsiyet rolleri teorisi, erkekler ve kadınlar arasındaki psikolojik ve kültürel farklılıkların neler olduğunu ve bunların nasıl doğduğunu açıklamak için doğal farklılık yaklaşımından, toplumsallaşma teorilerine, psikanalizden antropolojiye uzanan araştırmalara başvurur. Yazara göre bütün bu yaklaşımlar

toplumsal cinsiyet kategorisini evrensel olarak gördükleri çekirdek aile kapsamındaki ilişkiler içinden açıklamışlardır. Ancak bu geniş yelpaze içinde toplumsal cinsiyeti bir iktidar ilişkisi olarak eklemeyen yaklaşımlar da mevcuttur. Bu iktidar analizi ikinci dalga feminizmin radikal söylemlerinde açığa çıkar. Toplumsal cinsiyet tanımının yapıldığı diğer bir açıklama tarzı olarak yazar "Kategorik teoriler" olarak adlandırdığı bir yaklaşımı ele alır. Bu yaklaşıma göre kadınlar ve erkekler, "içsel olarak farklılaşmamış genel kategoriler" olarak ele alınabilir. Cinsel tabakalaşma üzerine mevcut literatür kategoriler arasındaki ilişkilerin eşit olmadığından başka bir şey varsaymayarak, kadın ve erkeklerin eşit olmayan maddi olanaklarının ve eşit olmayan yaşama fırsatlarının haritasını çıkarır. Kategorisizlik liberal feminizmin eşitlik anlayışına ve rol teorisine karşı kesin bir alternatifte duyulan ihtiyacı karşılar, erkeğin iktidara tabi kılınan kadın'dan yola çıkarak bir iktidar analizi geliştirir. Ancak iktidarın yapı ve ilişkilerini evrensel kılarak topyekün bir kurtuluş arayışı içindedir (93). Rol teorisi ve kategorik açıklamaların toplumsal cinsiyete ilişkin tanımları önemli olmakla birlikte Connell bunların şimdi belirtilen kriterleri karşılaması için üç aşamanın geliştirilmesi gerektiğini söyler: Yapı kavramının pratik teorisindeki son gelişmeler ışığında yeniden değerlendirilmesi; tek bir toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısı kavramının bütünü oluşturan yapıları veya alt yapıları ayrılması; emek sürecinin cinsiyet temelli

açıklamaları ile toplumsal cinsiyet düzeni açıklamaları arasında bir ayırım yapılması (132). Ancak bu biçimde bir yapı olarak toplumsal cinsiyet emek, iktidar ve kateksisin karşılıklı ve çokkatmanlı ilişkisi içinde anlaşılabilir.

Connell yapı kavramını toplumsal düzenden farklı bir biçimde kullanır. Yapı, "bir şeyle karşı karşıya olma deneyimini ya da diğer bir deyişle özgürlüğün sınırlarına ilişkin deneyimi" yansıtır (133). Toplumsal yapı belirli bir toplumsal örgütlenme biçiminde yer alan kısıtlamaları içerir. Toplumsal cinsiyeti bir yapı olarak ele almak toplumsal düzenin bileşenlerini tanımlamaktan öte, toplumsal cinsiyete ilişkin örgütlenme pratiklerinin nerelerde ve nasıl kısıtlandığını anlamakla mümkündür. Connell yapı kavramını Giddens'in "yapılaşma teorisinden" ve Bourdieu'nun "pratik teorisi"nden yola çıkarak kuruyor. Her iki yazar da yapı ve pratiği birbiriyle ilişkili olarak ele alır: İnsan pratiği her zaman için toplumsal yapıyı önkabul olarak alır. Yapı da her zaman için pratikten açığa çıkar ve onun tarafından kurulur. Ama biri olmaksızın öbürü kavranamaz (135). Yazara göre bu tür ikici modellerde üzerinde durulması gereken önemli bir nokta şudur: Pratik, yapıyı önceden varsayarken daima bir duruma karşılık veriyordur. Yapıyı tanımlamak içinse, söz konusu durum içinde neyin pratiğin etkisini kısıtladığının saptanması gerekmektedir. Pratiğin, pratiği kısıtlama biçimini belirleyen şey "yapı"dır (136). Yazar feminist düşün-

cenin gelişiminden yola çıkarak, toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal ilişkileri ele alma biçimlerinin yapıyı alt bölümlere ayırmadığını söyler. Feminist düşünce toplumsal yapıları kadınların erkeklerle tabi kılınmasının yansımaları olarak açıklar. Bu yansımada içinde temel olarak iki alt ilişki yapısı incelenir. Bu yapılardan biri işbölümüyle ilişkilidir. Çocuk bakımı, ev işlerinin örgütlenmesi, emek piyasasının cinsiyete dayalı ayrımı ve bu alandaki eşitsizlikler. Cinsiyete dayalı iş bölümü belirli iş tiplerini insan kategorilerine bölmüşürken, daha geniş bir örgütlenmenin, toplumsal cinsiyet yapılı bir üretim, tüketim ve dağıtım sisteminin parçası haline alır. Emek toplumsal cinsiyet temelinde örgütlenişi yazarın "erkeğin ekonomi politikası" olarak adlandırdığı bir yapılanmaya karşılık verir. Erkek tanımı üzerinden yapılan ekonomik yapılanma erkeklik örüntüsünü kültürel olduğu kadar ekonomik bir güç haline dönüştürmüştür (149).

Toplumsal cinsiyet yapılarına ilişkin ikinci alt yapı, otorite, denetim ve zorlama ile ilgilidir. Devlet ve iş dünyasına içkin hiyerarşiler, kurumsal ve kişilerarası şiddet, cinsel düzenleme ve gözetim, ev içi otorite ve bunun mücadelesi. İktidar ötekini rıza ve şiddet arasında gidip gelen bir hegemonik mücadele içinden bağımlı kılar. Yazara göre toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında, otoritenin erkeklikle bağlantısı ana eksendir. Otorite merkez ve çevre tanımları üzerinden işler hale gelir. Ataerkillik kadınların belirli bir erkeklik yapı-

sına bağımlılığını tanımlarken aynı zamanda erkek-otorite'nin tanımı içinde yer almayan öteki erkeklerle ilişkin kısıtlamasını tanımlar (151-155).

Bu iki yapının dışında yazar üçüncü bir büyük yapının toplumsal cinsiyet açıklamalarında gözardı edilemeyecek denli önemli olduğunu vurguluyor. Bu, "nesne seçiminin, arzunun ve arzulamanın örüntülenmesiyle; heteroseksüellik ve eşcinselliğin üretilmesi ve aralarındaki ilişkiyle; toplumsal olarak yapılan toplumsal cinsiyet karşıtlığıyla; evlilikte ve diğer ilişkilerde güven, güvensizlik, kıskançlık ve dayanışmayla ve çocuk yetiştirmeyle ilgili duygusal ilişkilerle bağlantılıdır"(139). Kateksis yapısı olarak isimlendirdiği bu üçüncü yapıyı yazar Freud'un, psikik yük ya da içgüdüsel enerjiyi belirtmek için tanımladığı biçimden farklı olarak, gerçek dünyada "nesnel"(öteki insanlar) ile bir duygu yükü içeren toplumsal ilişkilerin kurulmasına genelliyor (156). Cinsellikte toplumsal bir yapının mevcut oluşu, arzunun toplumsal örüntülenmesiyle ilişkilidir. Bu ilişki ortak bir yasaklama ve tahrik etmeyi içerir. Batı kültüründe cinsel toplumsal ilişkiler iki örgütlenme ilkesine bağlıdır. Arzu nesnelere genellikle kadınlık-erkeklik ikiliği ve karşıtlığıyla tanımlanır ve cinsel pratik temelde çift ilişkilerinde örgütlenir. Egemen cinsel ilişki biçimi olarak heteroseksüellik kadını bir nesne olarak cinselleştirir.

Toplumsal cinsiyet yapıları büyük oranda kurumlar aracılığıyla üretilir. Kurumlar cinsel politika

pratiğinin oluşumuna yeniden inşa alanında katkıda bulunur. Toplumsal cinsiyet ilişkileri her tür kurumda bulunur. Belirli bir örnekte en önemli yapı olmayabilirler ama önemli örneklerde kesinlikle temel yapıdır. Bu nokta da "Toplumsal cinsiyet rejimleri ve toplumsal cinsiyet düzeni" başlığıyla yazar toplumsal cinsiyetin yeniden inşasındaki yapıların birbirine geçmesini, stratejilerin nasıl biraraya getirildiğini inceliyor. Yazar belirli bir kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumunu, o kurumun "toplumsal cinsiyet rejimi" olarak tanımlıyor (166). Belirli kurumlar diğerlerine oranla açık toplumsal cinsiyet rejimlerine sahiptir (okullar) ancak diğerlerinde bu olmadığı anlamına gelmez. Örneğin aile en azından modernleşmeyle birlikte cinsiyet rejiminin kendisini en açık gösterdiği kurumlardan birisidir ve feminist düşüncenin sorgulamaya aldığı kurumlar arasında baş sıralarda yer alır. Devlet yazara göre ise toplumsal cinsiyetin kurumsallaştığı bir alan olarak zorlukla pek çok kimse tarafından sorsallaştırılır. Aslında devlet cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konularıyla ilgili ideolojik üretime kaynak oluşturan başlıca kurum olmasına karşılık feminist düşünce bile devleti oldukça geç odağına almıştır. Farklı devlet kavramsallaştırmalarını bir kenarda tutup bir genelleme yapmak ihtiyacı içine girdiğimizde devletin her türlü toplumsal ilişkiler alanında bir kurucu rol üstlendiği rahatlıkla söylenebilir. Modern devletin gelişiminin toplumsal cinsiyet ilişkileri örüntülerindeki değişikliğe bağlı olduğuna

ilişkin yargı aslında erkeklik örüntülerinde yaşanan değişimle birlikte okunabilir. Devlet yirminci yüzyıl boyunca kadınlar ve erkekler arasında daha fazla dolayimli ve soyut ilişkilerin gelişmesine derinden karışmış durumdadır. Yazar'ın cinsiyet rejimine sahip bir kurum olarak örneklediği sokak ise feminist düşünce tarafından ihmal edilen kurumların başında yer almaktadır. Sokak aslında bir kurum olarak da düşünülmez. Ancak sokak belirli toplumsal ilişkilerin olduğu, sınırları kesin olarak tanımlanmış ve kadınların ötekileştirilmesine en açık kurumlardan birisidir. Herbirimizin toplumsal deneyimleri sokakların birilerinin tarafından işgel edilmişliğine tanıklık eder. Bu birilerinin kadınlar olmadığı da açıktır. Sokak kendi içinde bir tehdittir. Kadının yeri değildir, kadınların sokakları yoktur. Sokak gösteri, bir sergileme mekanıdır. Vitrin, afiş, reklam düzenlemeleri; belirli mekanların sahipleri; kullanıma biçimi ile toplumsal bir çevre olarak aile ve devletin gösterdiği toplumsal cinsiyet ilişkileri yapılarının aynısını gösterir ancak buradaki yapılanma diğerlerine oranla hayli gevşektir. İktidar ilişkilerinin yeniden üretildiği fethedilmesi gereken bir alandır.

Toplumsal cinsiyet haritasının çıkarılabilmesi için bu kurumlar analizinin çeşitli aşamalarında bağlamın özellikle de öbür kurumlar tarafından sunulan bağlamın önemi açıktır. Yazarın önerdiği gibi eksiksiz bir toplumsal cinsiyet envanteri çıkarılabilmesi, toplumsal cinsiyet rejimleri sıralamasının

ötesine geçilmeyi ve bu rejimler arasındaki ilişkilerin irdelenmesini gerektirir. Bunun yapılabilmesi tarihsel bir perspektifi çağırır. Toplumsal cinsiyet tarihine ilişkin yaklaşımlar kadın ve erkek ikiliğini kendi içinde değerlendirmeye eğilimlidir. Kadınların ve erkeklerin tarihi. Böyle bir yaklaşım toplumsal cinsiyetin örgütlenişindeki hegemonik ilişkileri biyolojik belirlemcilik ve heteroseksüelliğin ekonomik ve kültürel inşasına sınıktırır. Oysa yazara göre bu ikiliğin dışına çıkan açıklama tarzları, örneğin eşcinselliğin tarihi, toplumsal cinsiyet rejimleri üzerinde daha fazla katkıda bulunur. Toplumsal cinsiyet yapısı ve rejiminin incelendiği üçüncü bölüm aynı zamanda yazarın toplumsal cinsiyete ilişkin tarihsel açıklama tarzlarını ve köken tartışmalarının kapsamlı bir incelemesine ayrılır. Toplumsal cinsiyet tarihi belirli özellikleri artık belirgin hale gelmiş olan somut bir tarihi ifade eder. Çalışma konusu ise toplumsal ilişkilerin yapısı ile cinsel ve politik yaşam da dahil olmak üzere bu ilişkiler içinde kurulan yaşam biçimidir. Ancak bu homojen bir tarih değildir. Farklı ilişki yapıları farklı ritimlerde gelişebilir, hatta birbiriyle çelişebilir.

Bu bölümde üzerinde durulması gereken diğer bir nokta yazarın ataerkilliğin krizine ilişkin analizidir. Toplumsal cinsiyet düzeninin tarihselliğinin içerdiği dinamizm çağdaş kapitalist ülkelerde yazara göre bir kriz eğilimiyle birlikte okunabilir. Yazarın dayandığı kriz analizi, toplumsal cinsiyet yapılarını oluşturan kurumların top-

lumsal cinsiyet rejimlerinin analizini içerir. Yazar burada ailenin öteki kurumsal yapılara, özellikle de devlete olan bağımlılığını ve otorite biçimi olarak meşru ataerkilliğin aile içinde zayıflamasını kriz eğilimlerinin göstereni olarak ele alıyor. Kadınların yurttaşlık haklarını kazanması bir başlangıç olarak değerlendirildiğinde, emek sürecindeki değişimler, kadının bir işgücü olarak değeri, doğum kontrol yöntemleri, eğitimde kadınların artan oranda yer alması gibi tekil gelişmelerin küresel süreçlerde diğer muhalif hareketlerle birleşmesi iktidarın kurumsal düzeninin doğrudan yıkılması, değil ancak meydan okumalara karşı giderek artan bir zayıflama olarak okunabilir. Bunun yanında hegemonik heteroseksüelliğin gay ve lezbiyen hareketiyle birlikte doğal bir olgu olarak düşünülme sistematığının kırılması kriz eğilimlerine eklenir. Yazara göre bu noktaların işaret ettiği şey bir çıkar oluşumu krizine yönelik eğilimdir, yani mevcut toplumsal cinsiyet düzeniyle bağdaşan çıkar örüntülerine karşı çıkan çıkarların toplumsal kuruluşu için üslerin ortaya çıkışı.

Kitabın üçüncü bölümü, kadınlık ve erkeklik tanımlarının beslendiği kaynakları; toplumsal cinsiyet oluşumunun psikanalikle ilişkisini ve pratik olarak kişiliği tartışıyor. Toplumsal cinsiyet araştırmaları kadın ve erkeklerin farklı kişilik özellikleri olduğunu varsayar ve bu varsayımı da çoğunlukla biyolojik kökenlerde arar. Kadın ve erkek arasında tanımlanan bu farklılığı Connell "cinsel karakter" ola-

rak adlandırıyor. Cinsel karakteri belirlemeye çalışan literatür cinsiyet ölçekleri aracılığıyla her iki cinsin karakteristiklerini belirlemeye çalışır. Erkeklik adı altında saptanan karakter özellikleri çok bildik bir biçimde örneğin, hırs, güç, karar verme, otorite, kadınlar ise bunların olumsuz sıfatlarını içerir: yumuşak, sevecen, sabırlı vb. Her iki kategori istatistiksel verilere dönüştürülerek kadınlık ve erkeklik birbirinden tamamen ayrı kategoriler olarak ele alınır (Örneğin, medyada kadın imgelerini ortaya koymaya çalışan çalışmalar belirli kategoriler altında kadın ve erkeği sınıflandırır. Bu konuda Buttler and Peasley'in (1980) geliştirdikleri "Cinsellik Ölçeği" bu türe ilişkin iyi bir örneği oluşturur.). Connell belirli ideolojik varsayımları içeren toplumsal cinsiyet ölçeklendirmesinin, aynen öteki kişilik ve davranış ölçeklendirme biçimleri gibi, insan pratiğinin radikal bir anlamlaştırılmasını içerdiğini söyler. Kadınlık ve erkeklik bu tür bir yaklaşım içinde bütün insanlarda ölçülebilecek homojen mizaç boyutları olarak örtük bir biçimde teorileştirilir. Connell'in bu noktadaki müdahalesi psikoloji referansı ile kadın ve erkekliğin farklılıktan ziyade benzerlik taşımasıyla ilişkilidir. Bütün kadınların ya da bütün erkeklerin ortaklaşa sahip olduğu karakter tiplerlerinden ziyade, kadın ve erkekler arasındaki farklılıkları görmek ancak çok katmanlı araştırmalarla mümkündür.

Toplumsal cinsiyet yapıları belirli bir kadınlık ve erkeklik biçimi kurumlaştırır ve kişisel yaşam

yapılarını da biçimlendirir. Bu genellikle kadınlarla ve tabii kılınmış erkekliklerle ilişkili olarak inşa edilen "hegemonik erkeklik" ve ön plana çıkarılmış kadınlıktır. Biri diğerinin tamamlayıcısı olarak bu iki tip bir uyum içindedir. Hegemonik erkeklik heteroseksüellik özelliğiyle hem kadınlar hem de öteki erkeklik biçimleri üzerine inşa edilir. Ancak kadınlar arasında hegemonik erkekliğin tuttuğu yeri alan bir kadınlık anlayışı yoktur. Yani öteki cinsiyet üzerinde ve kendi cinsiyeti arasında öteki olanlar üzerinde bir egemenlik kurma etrafından hegemonik bir biçimin örgütlenmesi kadınlığın toplumsal inşasında mevcut değildir. Hegemonik erkeklik gibi ön plana çıkarılmış kadınlık da kamusal olarak kurulur ve üretilir. Her iki tipin sürdürülmesinin merkezinde ise, öteki erkeklik ve kadınlık modellerinin kültürel ifadesini önleyen bir pratik yer almaktadır. Bu pratiklerin analizi toplumsallaşma ve psikanaliz tarafından ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Toplumsallaşma yaklaşımı, toplumsal cinsiyet oluşumunu, toplumsal normların kazanılması ve içselleştirilmesi olarak görür. Psikanaliz ise toplumsal cinsiyet oluşumunu, normatif kurallardan çok iktidar ve gereksinimle karşı karşıya kalmanın etkisi olarak görür. Kitap bu anlamda hem toplumsallaşma teorilerinin hem de klasik ve varoluşçu psikanalizin toplumsal cinsiyet açıklamalarını ele aldığı ayrıntılı bir çalışmayı içeriyor. Yazarın kişiliğin oluşumuna ilişkin vurgusu hem kişiliğin psikik yanını hem de kolektivitelerin önemini kapsıyor.

Yani kişilik toplumdan ayrı bir kendilik değil, bizzat toplumsal pratik olarak görülüyor: Kişisel bir yaşam, kolektif bir mantıklar silsilesini izlemekte ve rutin olarak birbirleriyle kesişen, çoğunlukla da çelişen bir yapısal koşullar silsilesine karşılık vermekte olan bir pratikler alanı boyunca ilerleyen bir yoldur (293). Kişiliğe dair toplumsal cinsiyet analizi önceki bölümlerde tartışılan kurumlara ilişkin toplumsal cinsiyet analiziyle aynı yapılar münüsünü ortaya çıkaracaktır. Kurumlar gibi başka alanlarla da bağlantılı ama yine de kendi biçimlenimlerine sahiptir. Bu biçimlenimler kişiliğin toplumsal tarihi içinde okunabilir. Bu tarih içinde feminizmin kişiliği bir politik mesele haline getiren ve kadınlığın bozulmuş pratiklerini yeniden inşa etmeye aracı olan bilinç yükseltme hareketleri önemlidir (303).

Dördüncü bölüm cinsel politikanın kendisini yeniden kurduğu ideolojik yapılanmayı ve politika pratiğini tartışıyor. İdeolojiyi cinsel politika alanı olarak ele alan eğilimler, cinsiyete dair söylemlerin örtük yapılarının yeniden okunması ve sembolleştirme, söylem ve sembollerin öteki pratiklerle olan yapısal bağlantısı, cinsel ideolojinin "doğallaştırma" yoluyla öğeleri bir bütün halinde birleştirilmesi, işçi sınıfı feminizmi ve kadın kurtuluş hareketlerinin katkısı irdeleyeniyor.

Yazarın bugüne ve geleceğe ilişkin yorumları ise yukarıda belirlenen krizin yapılandırılması için iyimser bir kolektif çağrısı içeriyor. Yazar cinsiyete dayalı iş bö-

lümünün toptan ortadan kaldırılması için nedenlerin var olduğunu ve bunun hiçbir ekonomik fedakarlığı gerektirmeyeceğini vurguluyor: Hegemonik erkeklik yaşam mücadelesinde artık kolektif bir değer değildir ve hatta genel bir tehdide dönüşmüştür. Erkeklerin toplumsal hiyerarşisi ve böylece ön plana çıkarılan bir kadınlık tanımı da ortadan kaldırılabilir (364). Bununla birlikte aile ve kateksis yapısındaki krizle yalnızca iki cins arasına sıkışıp kalmış olan toplumsal cinsiyet yapılarının kısıtladığı pratiklerden özgürleşmenin sağlanması dönüşüm umudunu besleyen kaynaklar olarak görülebilir. Ancak bu dönüşümde yazar indirgemecilikten de kaçınıyor. Kitabın bütünündeki analiz hem toplumsal cinsiyetin öbürlerini doğuran temel baskı olduğu ve bu yüzden cinsel politikanın öncelikli olması gerektiği görüşünü, hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ikincil olduğu ve bu yüzden asıl olay sürerken cinsel politikanın bir kenara bırakılabileceği düşüncesini reddediyor.

Connell'in *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* kitabı toplumsal cinsiyeti çeşitli boyutlarıyla ve ayrıntılı olarak ele alan kapsamlı çalışmalardan birini oluşturuyor. Biyolojik köken arayışlarından, toplumsallaşma yaklaşımlarına, psikanalizin sınıf temelli açıklamalara, erkekliğin ekonomi/politiğinden, iktidar analizlerine kadar oldukça geniş bir yelpaze içinden ve bütün bunlarla ilişkileri açısından kitap zaman zaman sınırlarını zorlayan ve tekrarlara neden olan bir yapı

izliyor ancak yine de genel sistematizmini kaçırmıyor. Kitap, feminizmin toplumsal cinsiyete ilişkin yaklaşımlarını hem teorik hem de tarihsel bir pratik olarak sistematikleştirirken, aynı zamanda hegemone erkekliğin kadınlar ve öteki erkeklerle karşı kurumlaşmasının analizi olarak da okunabilir. Biz bu değerlendirmede toplumsal cinsiyetin bir yapı olarak ele alınışı, toplumsal cinsiyet rejimleri ve kriz eğilimleri üzerinde daha fazla durduk. Ancak kitabın her bölümü kendi içinde pek çok tartışmayı gündeme getiriyor.

Connell'in bu kitabı Türkçe'deki feminist yazının parça parça değindiği konuları geniş bir kapsam içinde birarada tartışıyor. Kitap genel olarak farklı feminizmlerin bir tartışması değil ancak son dönemlerde Türkçe'ye çevrilen Donovan'ın *Feminist Teori* kitabıyla birarada okunduğunda toplumsal cinsiyete ilişkin farklı feminizmlerin açıklamalarına ilişkin sorulara yanıt buluyor. Yine kitabın kriz eğilimlerine ilişkin analizi *Defter* dergisinin 1994(7) sayısındaki Benjamin çevirisiyle birlikte okunabilir.

Kaynakça

- Donovan, J. (1997). *Feminist Teori. Amerikan Feminizminin Entelektüel Kökenleri*. Çev., A.Bora, M. A. Gevrek, F.Saylan, İstanbul: İletişim.
- Fraser, N. (1996). "Multiculturalism and Gender Equity: The U.S. Difference Debates Revisited." *Constellations* (1): 61-72.
- Buttler, M., W Paisley (1980). *Women and Mass Media*. NY: Hyman.

Milliyetçiliğe Bakmak

Ernest Gellner (1998) *Çevirenler: Simten Coşar, Saltuk Özürtürk, Nalan Soyark İletişim Yayınları:İstanbul*

Aksu Bora

Ernest Gellner, günümüzde soyu tükenmiş gibi görünen bir türün temsilcisi: Bir "sosyal bilimci". Felsefeden politikaya, oradan tarihe ve antropolojiye dek pek çok konuda çalışmaları var. İnsanlık durumuna ilişkin bir merak ve kaygıya sahip, üstelik bunu insanı sinir eden müstehzi bir tarzda ifade ediyor! (Heiddegger ve Said'le ilgili yazdıkları yenir yutulur gibi değil - Hegel felsefesinden "nüfuz edilemeyecek derecede belirsiz bir nesrin içinde iyi bir metafizik süpürüntüyle tarihsel telkini birleştir(ir)" diye söz etmesini istihza kapsamında değerlendirebilir miyiz, emin değilim!) Gellner'ı okurken bir yandan bir tür hayranlık duyuyor insan: Müthiş bir ilgi/bilgi alanı, özgün örnekler, analitik bir bakış... Bir yandan da sağduyunun ve aklın sesi gibi görünen tutuculuğundan fenalık geliyor.

Türkiyeli okur Gellner'ı tanıyor: *Ulus ve Ulusçuluk* kitabı birkaç yıl önce (1992 yılında) yayınlanmış ve geniş bir ilgi görmüştü. *Postmodernizm, İslam ve Üs*'de güncel meselelerle uğraşan bir kitap olarak epey okundu. Bu yeni kitabı *Milliyetçiliğe Bakmak, Ulus ve Ulusçuluk*'ta kavramsallaştırdığı milliyetçilik yaklaşımını özgün örneklerle politik bir bağlama taşıyor. Bu nedenle de yazarın muhafazakar perspektifine fazla takılmayıp ge-

niş bilgilerinden ve analitik bakışından daha fazla yararlanma imkanı bulabiliyoruz.

Gellner, milliyetçiliği modern dönemin bir özelliği olarak görür. Modern öncesi toplumlar, esas olarak bir atfedilmiş statüler sistemidir. Doğuştan gelen, -istisnai durumlar dışında- değiştirilemeyen toplumsal statüler, kültürel farklılıklar tarafından da pekiştirilir: Aristokrat sosta pişirilmiş av eti yer, köylü patates. Aynı topraklarda yaşayan aristokratla köylüyü ortaklaştıran bir kültür, bir üst kimlik yoktur. İşte bu yüzden, modern öncesi toplumlarda bu gün kullanageldiğimiz anlamda bir "milliyetçilik"ten söz edemeyiz.

Oysa modern insan, statüsünü kendi yaratan insandır. Bunu yaparken çevresindekilerle bir dizi müzakere ve sözleşme yapar. Bu müzakere ve sözleşmelerin yapılabilmesi, tarafların aynı dili, aynı ifadeleri kullanıyor olmasını gerektirir. Bu, ortak kültürdür. Ortak kültürü biçimlendiren ve koruyan ise ulus-devlet. Tek tipleşmiş eğitim ve dil, ulus-devletin tebasını millet haline getiren kültürü yaratır. "Modern toplumsal düzenin temelini taşıyan bir cellat değil, profesördür. Devlet gücünün başlıca aracı ve sembolü giyotin değil (çok yerinde bir ifadeyle) *doktorat d'etat* (devlet doktorası)dır. Meşru eğitimin tekeli ele geçirmek şimdi meşru şiddetin tekeli ele geçirmekten daha önemli ve belirleyici olmuştur" (Gellner 1992: 71-72). Gellner, yerel kültürlerin önemini yitirip ulus-devletin biçimlendirdiği ortak kültürün insanların top-

lum içindeki yerlerini belirlediği bu durumu, devşirme sistemine atıfla "tüm toplumun Memlukleşmesi" diye isimlendirir. Bu yaklaşım, örneğin Benedict Anderson tarafından, modernliğin gerekleri ve zorlamalarına doğrudan indirgenemeyecek toplumsal yaratım/kurgu ve hayal/tasavvur boyutlarını dışta bırakmakla eleştirilmişti. Milliyetçiliğin işlevselliğine yaptığı güçlü vurgu, bu yeni kitabında "yerçekimi gibi önemli bir kapsayıcı güç" olarak tanımladığı milliyetçiliğin "ruhuna" nüfuz etmekten alıkoymuştu onu (Anderson'un eleştirisi kuşkusuz milliyetçi açıdan değil, Gellner'in 'ortodoks' modernizminin kısıtlarına dikkat çekme amacıyla yapılmış bir eleştiriydi).

Milliyetçiliğe Bakmak kitabında ise Gellner'in temel tutumunu muhafaza etmekle birlikte, somut milliyetçi akımlar örneğinde, daha anlayışlı değil ama daha anlamacı bir bakışı olduğu söylenebilir. En azından, *Uluslar ve Ulusçuluk* gibi disipline edici bir bağlamın dışında yazılmış olmalarının, kitaptaki yazılara değişik görüş açıları kazandırdığını söyleyebiliriz.

Gellner, Marksizmi milliyetçiliği hafife almakla eleştiriyor- ki herhalde haklı olduğunu teslim etmek lazım. Kitapta bu konuya ayırdığı yazısında Marx'ın liberal ekonomi hakkındaki fikirlerinin esin kaynağının Milli İktisatçı List olduğunu ileri sürüyor. 20. yüzyıldaki Marksist hareketlerin geri kalımlığını aşmaya dönük ulusal ekonomici programları da bu kökene bağlıyor. Daha da derinde,